O’y o’ylaganda…

Ahmad A'zam

Odam bir daqiqa ham ơysiz, fikrsiz, misoli bơm-bơsh idishdek boshi havol ơtira olmaydi. Ơylanadigan fikr esa kơp. Albatta, fikrlashda tirik jonning eng kơp vaqti uning ơzi, ishlari, rơzğor, oila tashvishlariga ketadi. Odam bu tashvishlarga ham ơrganib qolgan, shunchaki kơnikma bilan – kecha, bir oy, bir yo ơn yil oldin qanday bơlsa, shunday ơylayveradi, negaki, bu tashvishlar kundalik, odatiy, ularning tushuniksiz joyi yơq, hammasini kelishsa, hal qilsa bơladi, qulay sharoit kerak, xolos, shuning uchun ham, «Ishqilib, ơlim bơlmasin, hammasiga yơl bor, faqat ơlimga chora yơq!» deydi xalqimiz. Bir hisobda, hayotning shu kơnikmaga aylangan ravishi ham yaxshi, ơrganish bơlgan turmush tarzining buzilmasdan, osoyishta davom etishi ham jamiyatning katta boyligi.

Lekin ayni shu tinchlikdan kelib chiqadigan, osoyishtalikda kơnikmaga aylanadigan tuyğularni ơylasang, bularning zamirida ơta bamaylixotirlik, ơzgarishlarga beparvolik, xavfga bepisandlik paydo bơlmasmikan, odam faqat ơz tơkinchiligi, kơngilxotirjamligi bilan ơralashib, kattaroq, kơpchilikka, Vatanga, millatga, xalqni xalq qiladigan masalalarga beparvo bơlib qolmasmikan degan fikrlarga ham borasan kishi.

Mana, masalan, men Botken degan joyga bormaganman, otini ham ơsha notinch voqealar bơlganda bildim. Ochiği, ơsha voqealarni birinchi eshitganimda shu joyning ơzi ham, u yerda yashayotganlar ham, ularning tinchgina hayotini buzib, bostirib kirganlar ham bizdan juda uzoq, xususan menga daxli yơqdek tuyuldi. Ha, shunday, ơq, pitra, porox hidini bilmagan, qon tơkilishini kơrmagan, ơzining osoyishta qishloği yo shaharida tinchgina umr kechirib yurgan har qanday odam uchun bu ơy tabiiy. Chunki unda hali ơzini, oilasini, qishloği yo shahari uchun sergak turish yơq, himoya tuyğulari shakllanmagan, yuragiga hali xavotir oralamagan, shuncha yil osoyishta yashab kelgan odamning tebranishi ham qiyin. U voqealar-ku, chegaradan nariroqda, Botkenda bơldi, bunday voqeaning, xudo kơrsatmasin, ichida bơlganda ham odamning aqli bovar qilmaydi: bu bir dahshatli tush bơlsa kerak deb kơz ơngida bơlayotgan, kơrinib turgan voqeaga ishonmaydi, esankiraydi: «Bơlishi mumkin emas», «Hozir kơzimni ochaman, hammasi yana ilgarigidek bơladi, buning hammasi rơyo», deydi.

Botkenda bơlgan ơsha voqealarni bir eshitdik, boshqa eshitmaylik, kơrganlar ham boshqa kơrmasin, rostdan ham bunaqa vahshiylikni aql bovar qilmaydi, aqli bor inson bolasi bu ishga qơl ham urmaydi. Teleekrandagi axborot sahifalarida birda-yarim lip etib kơrinib qoladiganlarining jun bosgan turqi, yurish-turishi nafaqat yovvoyi ahvolga tushganini, balki shu yovvoyilikni bơyniga olib, yovvoyilikka hatto jonini tikkanini va hatto Vatanini ham yovvoyilik changalzoriga aylantirishga qasam ichganini ham kơrsatadi.

Lekin… ularning ayni shu yovvoyiligi bizning bexavotir, tinch, osoyishta, barqaror sharoitda shakllangan, tơğrilik, adolat, insonparvarlik, insof-diyonatga qurilgan,

xuddi shu tuyğular bilan ơralgan, bunaqa sinoqqa uchramagani uchun hali himoyasiz zehniyatimizga qaratiladi. Aql hamisha mantiq axtaradi, tơğri odam ơğrini tushunmaydi, diyonatli odam vijdonsizlikni kơrganda shoshib qoladi, portlashni kơrmagan odam portlashlarda esankiraydi, qon kechmagan odam qondan chơchiydi va hokazo. Kuppa-kunduzi bir rosmana bir odamning hurishini tasavur qiling, keyin u yana irillab kelib sizni talab tashlasa, qanday ahvolga tushasiz? Aql bunaqa paytlari mantiq topolmaydi, ojiz qoladi. Haligi yovvoyilarning ham qiliği shunday, ular ơz kirdikorlarini xuddi shu narsaga – mantiqsizlikka quradilar. Xuddi shu shafqatsiz, toshbağir mantiqsizlik tinch yashayotgan, fikrli-mulohazalari odamlarni notinch ahvolga soladi, ular shu paytgacha tayanib kelayotgan zehniyatni omonat qiladi, bir, ơn, yuz, minglab odamlarning kơngliga ğulğula soladi… Odamkushlarning atay ơylab, rejalashtirgan mantiği shunda. Xudoga shukr, bultur Vatanga qarshi qilingan qabohatda ularning niyatlari amalga oshmadi, Prezident bağrikenglikka uyğun bir qat'iyat kơrsatdi, xalqimiz bosiq-vazmin oqilligini namoyon qildi.

Shukr deysanu yana ơylaysan: chetdan chegaramizga daxl qilmoqchi bơlganlarning orasida ơzimizdan ketgan yigitlar bor ekan, ơn oltinchi fevralda qơlini qonga botirganlar ham tashqaridan emas ekan, ular qayerda, qanday muhitda unib-ơsdi, biron narsadan shuncha siqildilarmiki, bu qadar qabohatga qơl urdilar degan savollar odamga tinchlik bermaydi. Mana, biz yashayapmiz-ku, shu Vatan, shu - ơzimizni deb vazminchilik bơlsa - chidayapmiz, oğirlik bơlsa – kơtaryapmiz, millatni deb ishlayapmiz, bơlayotgan yaxshi ishlarni kơrib, kelajakni yorishtirayotgan ơzgarishlarga qarab quvonamiz, birovimiz undayroq, birovimiz mundayroq, ishqilib, umumiy uyimizni obod qilish uchun, umuman, yaxshilikni deb yuribmiz, kam bơlayotganimiz yơq. Ơz yurtiga qurol kơtarib kelgan, tuğilgan gơshasini qonga botirishdan tap tortmaganlar qaerda tarbiya kơrgan, qaysi kalla bilan ular ơz xalqining, Prezidentining joniga suiqasd qildi, aqli bor bơlsa, bu vahshiylik butun boshli mamlakatni qonga ğarq qilishi va… eng birinchi ơzlari shu qonda ğarq bơlishi ehtimolini ơylab kơrmasmidi? Har qalay, yaratganga aytganimiz bor ekan… ơsha oğir kunlar ortda qoldi, ular xalqning qarğishiga uchradi.

Lekin, bari bir ơylaysan, ba'zan ơzingga teskari ơylarga borib, istiğfor aytasan. Bittasi – demokratiya haqidagi ơy! Biz qurmoqchi bơlayotgan jamiyat. Biz intilayotgan kelajak! Ơzing shu demokratiya, shu kelajakdagi muhtasham hayot imoratimiz uchun kurashga bel boğlaysan-u, yana kơnglingni ishtiboh bosadi: necha-necha yillardan beri qullik muhitida yashab, mutelik kơnikmalari qon-qoniga singib ketgan, boshqacha hayot endi noơnğay bơlib qolgan odamni ozodlikka chiqarish shartmikan, erkinlikni tushunmagan, unga ơrganmagan, undan foydalanishni bilmagan odamga erkinlik berish tơğrimikan, degan shubhalarga borib, ơzi tơğri qilyapmanmi, hayotimni chikoraga sarflab yubormayapmanmi ham deysan. Imperiya asoratidan qutulsak-da, u «xalifat» degan yana bir asoratga qul bơlaylik deb tursa, Vatan mustaqil bơlsa-da, u endi ơziniki bơlgan vatanga otaman deb miltiq kơtarib kelsa, mana, ol erkingni desa, u yana ơziga yangi xơja izlasa, dinu diyonating armon edi, mana, e'tiqodingga hurlik, ana, masjidu madrasang,

ilmingni ơrgan, namozingni ơqi, ibodatingni qil, desa, u qaysidir xơjayini olib bergan lozim-ishtonga ơranib, ming yil oldingi ğorlarga kirib olib, dinbuzarlik-yurtbuzuqilikdan «saboq» olsa… Baraka topgur, qaysi asrda yashayapsan, ơsha shu gaplarni senga uqtirayotgan ğor joylashgan xorij yurt ahlidan sơra, bu gaplar ularning ham kalishi yirtiğidan tushib qolmaganmikan! Nega ơzgalar allaqachon tupurib tashlagan tupukni sen oğzingga olasan, kuning shunga qoldimi? Xayolingda shunaqa xitoblar charx uradi.

Albatta, bu aqli noqislar uchun demokratiyani ayblab bơlmaydi, lekin erkinlikka aloqasi bor, tơğriroği, erkinlikka nonkơrlik bu! Bir hovuch, bir tơdani deb jamiyatning katta bir jarayoniga, rivoj yơliga shubha bilan qarash noơrin. Hech bir joyda taraqqiyot silliq kechmagan, ideal jamiyat, mukammal inson yơq; hatto demokratiyani shunchaki kơchirsang, jonsiz nusxa, foydasidan zarari kơp bơladi. Demokratiya erkinligini faqat namoyish ơtkazishu hukumatni sơkish, fikr hurligini tarafma-taraf bơlib dơq urish, deb tushunib, dahanaki jang boshlagan, keyin butun boshli xalqini qonga belaganini bilmay qolgan norasolarni chegaraning shundoq ortida kơrib turibmiz.

Kơp narsa esga keladi. Keksalarimizdan sơrang: ocharchilikdan ơlmay nonga yetib kelgan odamga taomni bemalol qơy – u bơkib ơlib qoladi. «Ơttiz uchinchi yili amakim ochlikdan qochib, Janubiy Qozoğistondan Toshkentga - biznikiga keldi, - deydi suhbatimizda bir donishmand qozoq olim. – Ơsha ocharchilik yillari ham uyimizda non etarli edi. Shunda otam sira qilmagan ishini qildi, nonga qulf solib qơydi. E-e ota, bovuringizdan ham nonni qizğasizmi, desam, nonni kơrib tursa, kơp eb qơyib ơlib qoladi amakingning bolalari, dedi.» Odamning ahvol-ruhiyasi uning tanasiga ơxshasa, unda ozodlikni ham me'yorida, rasamadi bilan bơlib-bơlib berish kerakmidi, deb ơz ixtiyoringga teskari xayollarga ham borasan. Har qalay, ana ozodsan, ixtiyor ơzingda, xohlagan libosingni kiy, desang, shir yalanğoch echinib, menga mutloq ozodlik kerak, deydiganlar ham bor. Gavhar nimaligini kơrmagan gadoga bu noyob toshni bersang, u otib ơynab yo ơzining yo birovning kơzini chiqaradi; unga tosh nima, gavhar nima - baribir. Yana… hayot - shoshqin daryo, hozir uning eng asov joyidamiz, girdoblaru gumlardan eson-omon, betalafot ơtib olish uchun kemamizdagi bor mol-mulkimizni tanğib boğlashimiz, qattiq tartib ơrnatishimiz, hammamiz yelkani yelkaga tirab, qơl ushlashib, hech kimning chalğiganiga qơymay, kơz-quloq bơlib manzilga yetib olishimiz kerak, deysanu yana daryoda emin-erkin yayrab suzishni keyin qanday ơrganasan-u, sơngra qaysi daryoda ơrganganingni sinaysan, deb ikkilanasan…

Ha, ikkilanasan. Mana, masalan, men kơpni kơrganlar suhbat qilaman, hammasining hayoti tagida bir fojia bor, fojiani chetlab ơtmagan oila yơq, keksalari oğir sơlish olib, kơpga kelgan tơy edi, deydilar, bu «tơy»ni taqdirdan kơradilar, lekin suhbat oralarida taqdirdan yo tuzumdan boshqa bandalar, odamlarning ơziga boğliq juda kơp narsalarni ham aytadilar, kimni ơz yaqini chaqqan, kim quloq etilgan bơlsa, hovli-joyini qarindoshi tortib olgan, otilib ketgan odamning kimdir xeshi «ajab bơpti» degan, xullas, mehr, oqibat, muruvvat, sadoqat namunalari ming-ming topiladi, lekin bular orasida haliginday isnodli

hodisalar ham kam emas… bularni men kơrsatuvni tayyorlaganda sekin olib tashlayman, ismi-shariflarni azbaroyi shunaqa odamlarning farzandi hayot, nevara yo chevarasi bugun vatanga sidqidildan xizmat qilib yurgandir, kơngli oğrimasin, deb ơchiraman… Bola otaga chaquv bergan, ota farzandni oq qilgan, uka akadan voz kechgan, xotin eridan ajralishga ariza berib, jon saqlagan, kecha kitobini hayrat kơzyoshlari bilan ơqigan olomon shu otashnafas shoir, yo uluğ shoir haqida ơlim hukmini ơqiganda olqish bilan hayqirgan; yuzlab odam ơzlarining haq-huquqini himoya qilgan odamni majlislarda sazoyi qilgan. Bunaqa kơrguliklar, axir, beiz ketmagan, millatning yuragini tilim-tilim bơlib tashlagan! G'ayriinsoniy tuzum insoniylikka oid neki bơlsa, yơqotgan, chalkashtirgan, buzgan, bitib-chatgan… Fojiiylik shundaki, ana shu mantiqsizlik ham kơnikmaga aylangan, boshqa hayotni kơrmagan odamlar shunga moslashib, ơrganib ketgan, turğunlik harakatning ơrnini bosgan, kơlmak – gơyo dengiz, notơğri ishlar – gơyo tơğri, ğayriinsoniylik – gơyo yangicha madaniyat, qonunsizlik – gơyo adolat bơlib odamlarning qon-qoniga singib ketgan. Oqibatda, fikrsiz, intilish-harakatsiz, faqat kundalik turmush, faqat tirikchilik, faqat tirik qolish, yashab ketish ơylari bilan band «inqilobiy mafkura» avlodi tuğildi, bu avlod keyingilariga ayni shu qarash va kơnikmalarni singdirib yubordi. Saksoninchi yillar oxirini bir eslang: «Eh-ha, SSSR abadiy turadi, uni bơlib yuboradigan kuch yơq!» deb ơylaydiganlar ozmuncha edimi? «Kompartiya, uning Markazkomi – bu bir chơqqi, metin qoya, har qancha chơkich urmang, moshdek toshni ham uchirolmaysiz, qoya shunaqa mustahkam», deb tanbeh bergan edi bir akademik ustozimiz. Ơsha yillari yetilib kelayotgan siyosiy jarayonlarni kơrmaslika olib, ơz xalqini nuqul ortga tortgan, shơroning umumiy oğilxonasidan chiqarmaslikka jahd qilgan, odamlarni, astahfirulloh, mustaqillik bilan qơrqitishga uringan akaxonlarimiz ham esdan chiqqanicha yơq.

Ơsha metin qoyaning uvalanib ketganiga, ơsha tuzum chok-chokidan sơkilib ketganiga kơp bơlgani yơq, aqlimizni tanigan hammamiz ơsha tuzumdan… uning nuqsi urgan, is-dudi qon-qonimizga singigan, hayoti kơzimizga parda tortilgan holda, millat sifatida ayniyozgan, xalq sifatida parokanda bơlayozgan holda chiqqanmiz. Ozodlikka erishdikmi, tamom – mustamlaka ahvolimiz ham, uning jami isqotlari ham ơtmishda qolib ketdi degani emas edi, axir! Bir yonda ozodlikka, hali uning qanday talab va mas'uliyatini anglamagan holda kuchli tashnalik! Bir yonda hali yơqolib ulgurmagan qullik kơnikmalari!.. Hozir mustaqillikning tơqqizinchi yili, odamlarning ongi-fikri mustaqillik tomonga ơzgarib ketdi. Hozir aytishga oson. Lekin bugungi manzilimizga yetib kelguncha qanday omonat qilkơpriklarga duch kelganimizni bizni shu yơldan eson-omon boshlab kelayotgan Insonning ơzi, atrofidagilari va xudo biladi. Negaki, bu mashaqqatlarning aytilgan tomonlaridan aytilmagani va aytilmaydiganlari kơp.

Ơn oltinchi fevral, Botken, Chotqoldagi voqealarni ơylab, almoyi-aljoyi varaqani "ilm" deb ơylayotgan, kơcha-kơyda yo toğu toshda adashib qolganlarni xayolingga keltirganda, «nahotki mutelik ketmasa, nahotki qul ơz kishanlarini soğinishini qơymasa, nahotki shuncha yil gardanidan qamchi yeb kelgan odamning kơngli yana qamchining zahriga sust ketaversa», deysan, «shuncha yil, bir yarim asr

mustamlakada bơlganimiz, yetmish yildan oshiqroq yoruğlikdan bebahra yurganimiz bizga saboq bơlmadimikan, biz, axir, qachon bağributun, oğzibir, bitta yakdil millat bơlamiz, shunday yuksakligimizni qachon anglaymiz», deb hammaga savol berging keladi.

Yetar, axir, birodarlar, shuncha yil bơlinib yotganimiz yetar, endi bir bơlaylik, endi ơzimizga nasib qilgan nonimizni tinchgina yesak nima qiladi, deb xitob qilasan odam.

Lekin kơnglingning tubida nimadir bezovtalik, anov ơn oltinchi fevralda tovoningga kirgan zirapcha, ơzi suğurib tashlangan bơlsa-da, sanchilgan joyi chimillayveradi – oğriq emas, oğriqning xotirasi uxlagani qơymaydi, avval ơz tashvishlaringga chơmasan, keyin bunday qarasang, atrofingda yaqinlaring, tanish-bilish, xesh-aqrabo, xalq bor, xayoling balandlab boradi, ildamlab borayotgan zamonni tuyasan, bugungi noxushliklar kun kelib tarixning qa'riga chơkib ketishini his etasan-da va… bu uchun faqat ơzimni ơylamasligim kerak degan fikrga kelib taqalasan. Fuqarolik shu yerdan boshlansa kerak, Vatanga daxldorlik shu yerdan boshlansa kerak, mas'uliyatning boshlanishi shudir, men ơylayapman, hamma men ơylagandek ơylayapti, deysan-da, haligi aqli norasolarga ham soğlom ơy tilaysan...

“Fidokor” gazetasi
2000 yil